УДК378:159.9-051

Наталія Леонідівна Шеленкова,
кандидат психологічних наук,доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 28, м. Умань, Україна
Марина Сергіївна Міщенко,
кандидат психологічних наук,доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 28, м. Умань, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО ФОРМУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню наявного рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей у майбутніх психологів, які складають їхній особистісний потенціал у процесі професійного формування. Розкрито змістові характеристики особистісного потенціалу в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Ефективне формування особистісного потенціалу фахівця можна забезпечити в процесі його навчання у ВНЗ, комплексно здійснюючи його зі студентами за такими основними напрямками: когнітивний, мотиваційний, операційний, рефлексивний, духовний.

Встановлено, що вплив індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога на процес його професійного формування становить систему взаємозалежних умов і чинників, що забезпечують перехід професійного формування на його вищий рівень. До цієї системи входять: діяльнісний компонент (предметно-змістовна єдність, спільність діяльності, що поєднує студентів у процесі навчання); мотиваційний компонент (спільність цільової і мотиваційної спрямованості майбутнього психолога); комунікаційний компонент (характер спілкування майбутніх психологів), особистісний компонент (ціннісно-орієнтаційна, смислова та особистісна єдність майбутніх психологів); духовний компонент (здібності майбутніх психологів розрізняти та обирати істинні духовно-моральні цінності добра, любові, краси, щирості, свободи, відповідальності

і підпорядковувати їм свої вчинки, які забезпечують духовно-психологічну єдність із іншими людьми у спілкуванні і професійній діяльності). Здійснено комплексну діагностику індивідуально-психологічних особливостей майбутніх психологів за допомогою таких методик: методика вивчення типу особистості за Дж. Холландом, методика діагностики мотивації досягнень у модифікації М.Ш. Магомед-Емінова (для діагностики професійного потенціалу майбутніх психологів); тест смисложиттєвих орієнтацій О.Д. Леонтьєва, модифікова методика діагностики соціально-психологічних установок особистості О.Ф. Потьомкіної (для діагностики ціннісно-смислової сфери майбутніх психологів); модифікований варіант анкети помилок А. Фримана-Р.Девульфа (для діагностики комунікативної сфери студентів-психологів); методика М.В. Носкова, опитувальник «Оцінка рівня духовності» О.Л. Горбачова (для діагностики духовної сфери студентів-психологів). За підсумками психодіагностичного дослідження отримано і систематизовано фактичні дані, які характеризують різноманіття мотиваційних, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, професійно-особистісних і духовно-моральних характеристик студентів-психологів, що у сукупності складають особистісний потенціал кожного з них. Отримані результати можуть бути використані при розробці спеціальної формувальної програми для розвитку індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога, що обумовлюють процес його професійного формування.

Ключові слова: особистісний потенціал, індивідуально-психологічні особливості, майбутні психологи, професійний потенціал, аксіологічний потенціал, комунікативний потенціал, рефлексивний потенціал, духовний потенціал, студенти-психологи.

Вступ

Одним з чинників, що справляє вплив на процес професійного формування є індивідуально-психологічні особливості майбутнього психолога, які складають його особистісний потенціал. Особистісний потенціал – це комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що дає людині можливість приймати рішення і

регулювати свою поведінку, враховуючи і оцінюючи ситуацію, але виходячи насамперед із своїх внутрішніх уявлень і критеріїв. При цьому індивідуально-психологічні особливості особистості ми розуміємо як своєрідність проявів психіки людини у різних сферах – зокрема пізнавальній, мотиваційній, аксіологічній, комунікативній, рефлексивній, духовно-моральній тощо, система яких становить основу його професійного формування і забезпечує відповідний рівень досягнень у професійній підготовці і подальшій діяльності. Індивідуально-психологічні особливості створюють певну архітектоніку, яка складає особистісний потенціал майбутнього фахівця і яка має власну структуру, складові компоненти якої у свою чергу, можуть бути системно розглянуті як окремий потенціал (субпотенціал). Особистісний потенціал необхідно не тільки мати, але також розвивати і реалізовувати. Тому процес розвитку повинен стати складовою частиною самої роботи або навчання, способу мислення і, що ще важливіше, способом поведінки фахівця, спонукати до творчості, ініціативи, пошуку інноваційних ідей та їх реалізації.

Ефективне формування особистісного потенціалу фахівця можна забезпечити в процесі його навчання у ВНЗ, комплексно здійснюючи його зі студентами за такими основними напрямками: когнітивний, мотиваційний, операційний, рефлексивний, духовний. У відповідності з ними і повинна будуватися програма підготовки майбутнього психолога.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення наявного рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей у майбутніх психологів, які складають їхній особистісний потенціал.

Завдання дослідження:

1. Розкрити змістові характеристики особистісного потенціалу в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців.

2. Здійснити комплексну діагностику індивідуально-психологічних особливостей майбутніх психологів, що складають їх особистісний потенціал.

Організація та методи дослідження

Дослідження проводилося на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Основні експериментальні дані отримані у дослідженні 60 студентів 2-5 курсів за фахом «Психологія», кваліфікація «практичний психолог» методом «поперечного зрізу». Вибірка формувалася таким чином, щоб до неї потрапила рівна кількість студентів з кожного курсу (по 15 осіб), які навчаються за профільними навчальними дисциплінами. Таким чином, вік обстежуваних склав 18-22 роки, гендерний аспект при цьому до уваги не брався.

Для визначення експериментально-практичного аспекту дослідження були використані тести-опитувальники:

- Для вивчення індивідуально-психологічних особливостей професійних переваг і ступеня відповідності професійного типу особистості професії психолога нами було використано методику Дж. Холланда, засновану на виділенні шести типів особистості та професійного оточення (оцінка особистості здійснюється в рівневих показниках).

- Методика діагностики мотивації досягнень у модифікації М.Ш. Магомед-Емінова. Опитувальник призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості, а саме: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. У результаті тестування за цим опитувальником і нормування отриманих авторами розроблена така шкала рівневих показників за тестом, як: 140-210 балів – високий рівень мотивації досягнень; 70-139 балів – середній рівень; 30-69 – низький рівень.

- Тестування характеристик смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів здійснювалося за допомогою тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО), що є адаптованою версією тесту «Мета у житті» Д. Крамбо і Л.Махолика. Нами вивчалися взаємозв’язки загального показника усвідомленості життя, а також показникі за такими шкалами тесту, як: Мета у житті та її усвідомленість, Емоційна насиченість життя та інтерес до нього, Суб’єктивна оцінка результативності життя і задоволеність самореалізацією з рівнем мотивації досягнень і реальним ставленням до процесу навчання під час

професійного формування у ВНЗ. На основі норм, отриманих авторами тесту, були вироблені такі рівневі оцінки показників, як: 120-140 – високий рівень; 72-119 – середній рівень; 20-71 – низький рівень розвитку смисложиттєвих орієнтацій.

- Для вивчення особливостей соціально-психологічних установок студентів-психологів використовувалася методика діагностики, запропонована О.Ф. Потьомкіною. У цьому описі подано тексти опитувальників для вивчення установок «егоїзм-альтруїзм», «процес-результат», «свобода-влада», «праця-гроші», нормування показників соціально-психологічної установки на нашій вибірці дозволило виробити такі нормативи для ранжування обстежуваних: 10-8 балів – високий рівень; 7-4 балів – середній рівень; 1- 3 балів – низький рівень.

- Для діагностики інтелектуальних перекручувань і утруднень у спілкуванні та нами було використано модифікований варіант анкети на виявлення помилок А. Фримана-Р. Девульфа. За допомогою цієї методики досліджено 7 типових інтелектуальних перекручувань, що виникають у поведінці і спілкуванні особистості та які створюють затруднення при взаємодії з людьми у спілкуванні. По кожному з 7 типів когнітивних труднощів і помилок у результаті самооцінки за пропонованою «Анкетою помилок» обстежуваний може отримати від 0 до 20 балів. Нормування результатів тестування дозволило визначити такі рівневі показники прояву у поведінці кожного типу когнітивних утруднень: високий рівень – 16-20; середній рівень – 8-15; низький рівень – 0-7 балів.

- У модифікованому А.М. Парафіян тесті впевненості у собі пропонується 20 ситуацій з різними варіантами опису поведінки обстежуваного. Залежно від зробленого вибору дається певна кількість балів на користь упевненої поведінки. Автором на основі стандартизації пропонується така рівнева шкала: 12-32 бала – низька впевненість у собі; 33-60 – середній рівень упевненості у собі; 65 і більше – висока впевненість у собі.

- Опитувальник «Оцінка рівня духовності» О.Л. Горбачова. Метою застосування було виявлення осіб, здатних до реалізації у своїй поведінці,

навчанні, спілкуванні власних духовних потенціалів (оцінка особистості здійснюється в рівневих показниках).

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи математико-статистичної обробки емпіричних даних: порівняння середніх значень, дисперсійний аналіз, кореляційний аналіз (t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена).

Результати дослідження.

Розгляд особистості з погляду її основних підструктур як потенціалів почалося у вітчизняній психології з роботи М.С. Кагана (М.С. Каган, 1974). Розробляючи системний підхід до особистості та її діяльності і приймаючи тезу С.Л. Рубінштейна про те, що «особистість і формується, і проявляється у діяльності» (С.Л. Рубінштейна, 1989), М.С. Каган запропонував розглядати особистість як персоніфіковану діяльність. Свою структуру особистість отримує з видової будови людської діяльності і характеризується, на його думку, п’ятьма потенціалами: гносеологічним, творчим, аксіологічним, комунікативним та художнім.

Динамічний підхід до вивчення особистості застосувала Л.І. Анциферова (Л.І. Анциферова, 1991). Особистість, таким чином, визначається не своїм характером, темпераментом, фізичними якостями і т.п., а тим, що і як вона знає, що і як вона цінує, що і як вона творить, з ким і як вона спілкується, які її художні потреби і як вона їх задовольняє.

Ще більш значними є дослідження у сфері комунікативного потенціалу особистості. Причому, тут поняття потенціалу використовується достатньо часто. В.В. Рижовим запропонована та експериментально обґрунтована психологічна структура комунікативного потенціалу особистості (В.В. Рижов, 1995). У вітчизняній психології фундаментально досліджений та обґрунтований вплив спілкування на особистість як цілісне утворення. Відповідно до ідей Б.Г. Ананьєва про цілісність онтогенезу, єдність і взаємозв’язки усіх періодів людського розвитку, можна стверджувати, що спілкування протягом усієї

життєдіяльності людини є одним із провідних факторів її розвитку (Б.Г. Ананьєв, 1968).

Короткий аналіз досліджень, пов'язаних з вивченням різних сторін особистості, що представляють її індивідуально-психологічні особливості, засвідчує, що по-перше, те, що усі сторони особистості, описані цими категоріями, взаємно пов'язані, і їхнє виділення аж ніяк не свідчить про їхню рівневу розташованість у цілісній структурі особистості. Наприклад, в аналізі гносеологічного потенціалу найбільш суттєвє місце посідає вивчення творчої обдарованості. У дослідженні комунікативного потенціалу значне місце приділяється вивченню гностичних компонентів спілкування, а також комунікативної творчості, аналіз творчих і ціннісних характеристик особистості здійснюється у дослідженні усіх видів людської активності. У цьому зв'язку, на нашу думку, йдеться про цілісний особистісний потенціал, а стосовно тієї сфери професійної діяльності, у якій особистість себе головним чином реалізує, – про особистісно-професіоналъний потенціал людини. Розгляд розвитку особистісного потенціалу студентської молоді як майбутніх фахівців також відображенні у дослідженнях А. Белоусової (A. Belousova, 2015).

Розглянемо детальніше окремі потенціали (субпотенціали), що становлять основу професійно-особистісного розвитку особистості і що забезпечують відповідний рівень досягнень у професійній підготовці і подальшій професійній діяльності:

1. Професійний потенціал. До нього входить система знань, вмінь, навичок, а також уявлень і світогляду, якими володіє людина. Психологічною основою і механізмом формування цієї підструктури є інтелект і розумові здібності особистості.

2. Аксіологічний потенціал. Він містить систему смислів, цінностей і ціннісних орієнтацій, цілей і соціально-психологічних установок особистості. Найбільше значення у цій підструктурі мають смисложиттєві орієнтації особистості, що знаходять своє вираження у загальній усвідомленості життя, у розумінні життєвої

мети, в емоційній насиченості життя, задоволеності її результатами, можливістю управляти життям.

3. Комунікативний потенціал являє собою систему властивостей, вмінь і здібностей особистості, що забезпечують їй успішність спілкування, розуміння і взаєморозуміння з іншими людьми, здатності до оволодіння і рівень володіння мовами спілкування, а також комунікативними якостями особистості і конкретних вмінь і навичок спілкування.

4. Рефлексивний потенціал – це здатність людини до переосмислення змісту власної свідомості, що відбувається за рахунок самоаналізу, самооцінки людиною передумов, ходу і результатів власної діяльності. Це свідома діяльність людини, спрямована на осмислення як своїх власних дій, внутрішніх почуттів, станів, переживань (самопізнання, саморозуміння і саморегуляція), так і на усвідомлення дій іншої людини, інших людей.

5. Духовний потенціал. Містить систему смислів і смисложиттєвих орієнтацій, життєвих позицій і моральних установок особистості у системі загальнолюдських моральних норм, розуміння і прийняття людиною своєї відповідальності, свободи і трансцендентності.

Підставою для відбору методів діагностичного дослідження стала їхня можливість надійно вимірювати рівень розвитку основних індивідуально-психологічних особливостей студента-психолога, що складають його особистісний потенціал. Відібраний психодіагностичний інструментарій, реалізований у подальшому для вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості студента-психолога, дає змогу дослідити професійний, аксіологічний, комунікативний та духовний потенціали.

Переходимо до викладу основних результатів психодіагностичного дослідження і почнемо з результатів діагностики професійного потенціалу майбутніх психологів. У таблиці 1 подано результати дослідження за методикою Дж.Холланда і тесту мотивації досягнень.

Таблиця 1

Результати діагностики характеристик професійного потенціалу студентів-психологів (N=60, у %)

Вимірювані показники	Рівні прояву		
	В	С	Н
Відповідність типу особистості професії	12	23	65
Однорідність переваг	46	54	-
Диференційованість переваг	19	14	67
Мотивація досягнень	18	46	36

Примітка: тут і далі – В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Подані показники характеризують однорідність, диференційованість і відповідність типу особистості особливостям професії психолога. Дані подано у рівневих процентних показниках. Подані у таблиці дані показують перевагу серед обстежуваних студентів осіб із низькою диференційованістю і достатньо високою однорідністю, що означає недостатню сформованість професійних переваг. Відповідно спостерігається перевага середніх і низьких рівнів мотивації досягнень.

Щоб простежити взаємозв’язок показників професійних переваг з показниками мотивації, наведемо дані таблиці залежно відповідності типу переваг особистості. У таблиці 2 подано показники мотивації досягнення і показники за тестом Дж.Холланда для двох крайніх груп обстежуваних: тих, хто прагне до успіху (верхні 27%) і тих, хто уникає невдачі (нижні 27% вибірки). Для цих двох груп наведені у порівнянні процентні (рівневі) показники однорідності і диференційованості особистості. Порівняння середніх значень для двох груп продемонструвало наявність значущих відмінностей у структурі професійних переваг і рівня мотивації досягнень на рівні $p \leq 0,01$.

Таблиця 2

Взаємозв'язок мотивації досягнень і професійних переваг студентів-психологів (N=60, у %)

Мотивація досягнення	Показник однорідності особистості			Показник диференційованості особистості		
	В	С	Н	В	С	Н
«Ті, що прагнуть до успіху» (75)	52	30	18	64	24	12
«Ті, що уникають невдачі» (25)	20	35	45	15	45	40

Отримані дані свідчать про те, що при високому рівні однорідності особистості за тестом Дж.Холланда і достатній відповідності основних професійних орієнтацій студентів-психологів типу особистості, і особливо при високому рівні диференційованості особистості спостерігається високий рівень мотивації досягнень і діагностується належність студентів до категорії тих, «прагне до успіху». Дані таблиці 2 свідчать також, що при високих показниках неоднорідності і слабкій диференційованості переваг, більшість студентів-психологів з такими показниками характеризуються низькими показниками мотивації досягнень і належать до категорії тих, «хто уникає невдачі».

За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що професіоналізація мотивів, усвідомлений вибір напрямку професійної підготовки, здійснюваний із врахуванням домінуючих професійних переваг, а також на основі знань та уявлень людини про свій особистісний тип переваг, можуть впливати на рівень мотивації досягнень у процесі професійного формування майбутнього психолога. Під впливом цих чинників, як правило, формується сильна і домінуюча орієнтація на досягнення успіху.

Що стосується одержаних результатів діагностики аксіологічного потенціалу майбутніх психологів, то вони стосуються перш за усе рівня сформованості установок. У таблиці 3 подано результати діагностики характеристик аксіологічного потенціалу студентів-психологів, переважно у рівневих показниках, у відсотках.

Таблиця 3

Результати діагностики аксіологічного потенціалу студентів-психологів (N=60, у %)

Вимірювані показники	Рівні прояву

	В	С	Н
Усвідомленість життя	23	46	31
Соціально-психологічна установка - орієнтація на процес	19	73	8
Соціально-психологічна установка - орієнтація на результат	10	78	12
Соціально-психологічна установка - орієнтація на альтруїзм	-	75	25
Соціально-психологічна установка - орієнтація на егоїзм	8	56	36
Соціально-психологічна установка - орієнтація на працю	8	59	33
Соціально-психологічна установка - орієнтація на свободу	37	63	-
Соціально-психологічна установка - орієнтація на владу	9	28	63
Соціально-психологічна установка - орієнтація на гроші	-	28	72
Мотивація досягнень	36	46	18

Ці дані показують переважно середній рівень сформованості установок. При цьому за такими установками як «егоїзм», «влада» і «гроші» виявляється зниження кількості орієнтацій. А от рівень орієнтації на «свободу» є найвищим. Характерно, що серед обстежених студентів немає жодного з високою орієнтацією на «альтруїзм». Загальний показник усвідомленість життя також переважно розташовується на середньому рівні. Ці дані свідчать про більші можливості вдосконалення характеристик аксіологічної галузі особистості студентів.

Результати діагностики комунікативного потенціалу студентів-психологів, дозволяють констатувати, що у досліджуваної вибірки переважає проміжний, перехідний вид спілкування. Дані, отримані при діагностиці рівня оптимальності самооцінки і рівня впевненості студентів-психологів у собі, показують, що обидва ці показники в інтегральному вираженні для вибірки обстежуваних не досягають середнього рівня. При цьому рівень упевненості студентів-психологів у собі виявляється дещо вищим, ніж рівень оптимальності самооцінки при відсутності статистичної значущості цих розбіжностей. Отримані дані свідчать на користь того, що більшість студентів-психологів мають низький і середній рівні оптимальності самооцінки, що становить у цілому 80% усіх обстежуваних. Іншими словами, переважна більшість обстежуваних не має оптимального рівня самооцінки особистісних якостей і можливостей.

На додаток до цього у таблиці 4 подано результати психологічної діагностики когнітивних утруднень спілкування, отримані при дослідженні 60 студентів-психологів. У таблиці подано процентні показники числа

обстежуваних із сильно вираженою, помірковано вираженою і слабко вираженою схильністю до когнітивних помилок зазначених та описаних вище типів. Необхідно звернути увагу, що найпоширенішими серед обстежуваних є когнітивні затруднення типу «Читання чужих думок», «Прийняття усього на свій рахунок» і «Максималізм і перфекціонізм», хоча певний їх відсоток має сильно виражені схильності і до інших типів помилок. В усякому разі, відсоток обстежуваних з помірковано вираженим ускладненням не опускається нижче 18% по жодному з типів.

Таблиця 4

Результати діагностики комунікативного потенціалу студентів-психологів (виразність когнітивних ускладнень спілкування) (N=60, M, у %, δ)

Тип ускладнень	Рівневі групи обстежуваних								
	Із сильним ускладненням			З помірним ускладненням			З невираженим ускладненням		
	%	M	δ	%	M	δ	%	M	δ
1. Перебільшення	3,6	14	2,16	18,1	11	0, 97	78, 3	6	1, 92
2. Читання чужих думок	18,1	17	1, 37	65, 1	12	1, 28	16, 8	8	1, 25
3. Прийняття усього на свій рахунок	13, 2	16	0, 74	61, 5	12	1, 37	25, 3	7	2, 33
4. Максималізм і перфекціонізм	12,1	18	2, 12	32, 5	12	1, 53	55, 4	7	1, 87
5 Когнітивна тривожність	6	16	0, 63	28, 9	11	1	65, 1	6	2, 11
6. Хвора совість	2, 4	16	0, 71	31, 3	11	1, 44	66, 3	6	2, 23
7. Негативізм	-	-	-	18,1	11	1,1	81, 9	6	2, 32

У таблиці 5 подано зведені результати діагностики властивостей рефлексивної сфери студентів-психологів обстежуваної вибірки. Вони представлені у вигляді процентних розподілів студентів-психологів за рівнями розвитку властивостей і розрахунку СУП по кожній властивості для усієї обстежуваної вибірки студентів-психологів.

Таблиця 5

Результати діагностичного дослідженні властивостей рефлексивної сфери студентів-психологів (N=60, у %, СУП)

	Рівні прояву	

Вимірювані показники	В	С	Н	СРП
Рівень оптимальності самооцінки	20	38	42	1,78
Рівень упевненості в собі	17	56	27	1,90

Примітка: СРП – середній рівневий потенціал.

Дані, отримані при діагностиці рівня оптимальності самооцінки і рівня впевненості студентів-психологів у собі, показують, що обидва ці показника в інтегральному вираженні для вибірки обстежуваних не досягають середнього рівня. При цьому рівень упевненості студентів-психологів у собі виявляється дещо вище, ніж рівень оптимальності самооцінки (СУП =1,90 проти 1,78) при відсутності статистичної значущості цих розбіжностей. Отримані дані показують, що більшість студентів-психологів має низький і середній рівні оптимальності самооцінки, що становить у цілому 80% усіх обстежуваних. Іншими словами, переважна більшість обстежуваних не має оптимального рівня самооцінки особистісних якостей і можливостей. СУП по вибірці у цілому, що складає 1,78, статистично значущо нижче середнього рівня. Самооцінка у цьому контингенті обстежуваних у цілому повинна бути кваліфікована як неоптимальна.

Диференціація студентів-психологів за рівнями оптимальності самооцінки дозволяє оцінити правильне співвіднесення суб'єктом своїх можливостей і здібностей або неправильне уявлення про себе, і внаслідок цього емоційне «відштовхування» усього, що суперечить власним уявленням людини про себе. Наявність оптимальної самооцінки дає суб'єктові можливість правильно відображати знання про себе і засноване на них цілісне відношення до себе, а також оцінку конкретних психічних і фізичних проявів та якостей особистості. Отримані у діагностичному дослідженні дані комплексно свідчать про перевагу неоптимальної особистісної самооцінки обстежуваного контингенту студентів-психологів.

Таким чином, результати діагностики рефлексивної сфери особистості студентів-психологів узгоджено показують наявність не цілком сприятливих індивідуально-психологічних характеристик особистості, що потребують певної оптимізації для цілей професійного формування, що свідчить на користь необхідності їхнього розвитку в процесі навчання у ВНЗ.

З метою діагностики духовного потенціалу студентів-психологів нами було застосовано методику О.Л. Горбачова. Метою застосування було виявлення осіб, здатних до реалізації у своїй поведінці, навчанні, спілкуванні власних духовних потенціалів.

У результаті діагностики духовного потенціалу студентів-психологів виявлено, що високий рівень мають 30,5% досліджуваних, середній – 58,7% та низький – 10,8%. Отримані дані свідчать про значну перевагу студентів із середнім рівнем духовності, що є основою для проведення спеціальної роботи з підвищення цих орієнтацій і за рахунок цього досягнення вищих рівнів розвитку духовного потенціалу студентів.

Висновки

1. Проведено теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми впливу індивідуально-психологічних особливостей майбутнього фахівця на процес його професійногоформування. Встановлено, що вплив індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога на процес його професійного формування становить систему взаємозалежних умов і чинників, що забезпечують перехід професійного формування на його вищий рівень. До цієї системи входять: діяльнісний компонент (предметно-змістовна єдність, спільність діяльності, що поєднує студентів у процесі навчання); мотиваційний компонент (спільність цільової і мотиваційної спрямованості майбутнього психолога); комунікаційний компонент (характер спілкування майбутніх психологів), особистісний компонент (ціннісно-орієнтаційна, смислова та особистісна єдність майбутніх психологів); духовний компонент (здібності майбутніх психологів розрізняти та обирати істинні духовно-моральні цінності добра, любові, краси, щирості, свободи, відповідальності і підпорядковувати їм свої вчинки, які забезпечують духовно-психологічну єдність із іншими людьми у спілкуванні і професійній діяльності).

2. Комплексна діагностична програма була спрямована на виявлення наявного рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей майбутніх психологів, які складають їхній особистісний потенціал, структурно

представлений сукупністю таких складових як пізнавальний, мотиваційний, аксіологічний, комунікативний, рефлексивний та духовний. За підсумками психодіагностичного дослідження отримано і систематизовано фактичні дані, які характеризують різноманіття мотиваційних, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, професійно-особистісних і духовно-моральних характеристик студентів-психологів, що у сукупності складають особистісний потенціал кожного з них. Отримані результати дозволяють обґрунтувати необхідність розробки спеціальної формувальної програми для розвитку індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога, що обумовлюють процес його професійного формування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каган, М.С. Человеческая деятельность:опыт системного анализа / М.С. Каган. – М., 1974. – 328 с.
2. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии: В 2-х т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 424 с.
3. Анцыферова, Л.И. Развитие личности специалиста как субъекта своей профессиональной жизни / Л.И. Анциферова // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В.А. Бодрова. - М., 1991. - С. 254-267.
4. Рыжов, В.В. Психологические основы коммуникативной подготовки: автореф. дис. д-ра психол. наук / В.В. Рыжов / Новосибирск, 1995. – 35 с.
5. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 170 с.
6. Belousova, A. Development of a Personal Potential in Collaborative Thinking Activity / Alla Belousova // Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – №171. – P. 987 – 994.

Наталія Леонідівна Шеленкова,
кандидат психологічних наук,доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 28, м. Умань, Україна

Марина Сергіївна Міщенко,
кандидат психологічних наук,доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 28, м. Умань, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО ФОРМУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню наявного рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей у майбутніх психологів, які складають їхній особистісний потенціал у процесі професійного формування. Розкрито змістові характеристики особистісного потенціалу в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Ефективне формування особистісного потенціалу фахівця можна забезпечити в процесі його навчання у ВНЗ, комплексно здійснюючи його зі студентами за такими основними напрямками: когнітивний, мотиваційний, операційний, рефлексивний, духовний.

Встановлено, що вплив індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога на процес його професійного формування становить систему взаємозалежних умов і чинників, що забезпечують перехід професійного формування на його вищий рівень. До цієї системи входять: діяльнісний компонент (предметно-змістовна єдність, спільність діяльності, що поєднує студентів у процесі навчання); мотиваційний компонент (спільність цільової і мотиваційної спрямованості майбутнього психолога); комунікаційний компонент (характер спілкування майбутніх психологів), особистісний компонент (ціннісно-орієнтаційна, смислова та особистісна єдність майбутніх психологів); духовний компонент (здібності майбутніх психологів розрізняти та обирати істинні духовно-моральні цінності добра, любові, краси, щирості, свободи, відповідальності і підпорядковувати їм свої вчинки, які забезпечують духовно-психологічну єдність із іншими людьми у спілкуванні і професійній діяльності). Здійснено комплексну діагностику індивідуально-психологічних особливостей майбутніх психологів за допомогою таких методик: методика вивчення типу особистості за Дж. Холландом, методика діагностики мотивації досягнень у модифікації М.Ш. Магомед-Емінова (для діагностики професійного потенціалу майбутніх

психологів); тест смисложиттєвих орієнтацій О.Д. Леонтьєва, модифікова методика діагностики соціально-психологічних установок особистості О.Ф. Потьомкіної (для діагностики ціннісно-смислової сфери майбутніх психологів); модифікований варіант анкети помилок А. Фримана-Р.Девульфа (для діагностики комунікативної сфери студентів-психологів); методика М.В. Носкова, опитувальник «Оцінка рівня духовності» О.Л. Горбачова (для діагностики духовної сфери студентів-психологів). За підсумками психодіагностичного дослідження отримано і систематизовано фактичні дані, які характеризують різноманіття мотиваційних, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, професійно-особистісних і духовно-моральних характеристик студентів-психологів, що у сукупності складають особистісний потенціал кожного з них. Отримані результати можуть бути використані при розробці спеціальної формувальної програми для розвитку індивідуально-психологічних особливостей майбутнього психолога, що обумовлюють процес його професійного формування.

Ключові слова: особистісний потенціал, індивідуально-психологічні особливості, майбутні психологи, професійний потенціал, аксіологічний потенціал, комунікативний потенціал, рефлексивний потенціал, духовний потенціал, студенти-психологи.